

Hasan Gümüšođlu, *İnanç ve Jön Türk Temelinde Türk Modernizmi*, 2. Baskı, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2022, 320 s.

Hazırlayan / Prepared by

 MEHMET DERİ^a

Geliş Tarihi: 08.04.2023 | Kabul Tarihi: 25.04.2023

“Jön Türkler”, “Modernizm” ve “İnanç Krizi” üzerine yapılan nitelikli ve akademik çalışmaların sayısı son yıllarda giderek artmaktadır. Bu çalışmalardan biri de Doç. Dr. Hasan Gümüšođlu tarafından kaleme alınan “İnanç ve Jön Türk Temelinde Türk Modernizmi” başlıklı çalışmadır. Jön Türkler konusunda yapılan çalışmalar, daha çok onların tarihî ve siyasî yönlerini incelemeye mâtuf olduğu için, onların inanç temelindeki görüşleri ve bıraktığı tesirler konusunda müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Hâlbuki Jön Türklerin Müslümanların inançları üzerinde bıraktığı izler onların siyasî

^a Araştırmacı, Yazar, Editör
mehmet.deri@gmail.com

görüşlerinden daha kalıcı ve etkili olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmanın gayesi, Osmanlı modernleşmesinin ve Jön Türklerin tarihini araştırmak olmayıp, İslâm toplumunda itikadî sarsıntıya, derin şüphelere sebep olan ve gittikçe büyüyen bir inanç bunalımını tetikleyen modernizmi Jön Türkler ve inanç temelinde incelemektir.

Çalışmanın amacı; Osmanlı modernleşmesinin ve Jön Türklerin tarihini araştırmak olmayıp, İslâm toplumunda itikadî sarsıntıya, derin şüphelere sebep olan ve gittikçe büyüyen bir inanç bunalımını tetikleyen modernizmi Jön Türkler ve inanç temelinde incelemektir. Çalışmada; Jön Türk Hareketinin, Modern Türkiye Devleti'ni idare eden kadroları ve entelektüel kesimi etkileyerek Müslüman toplumunun İslâmî kabullerinin dönüştürülmesinde ve değiştirilmesinde ilham kaynağı olduğu hususu akademik bir perspektiften ele alınmıştır. Çalışma, Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkan ve Cumhuriyet devrini de içine alarak uzun zaman etkisini sürdüren inanç bunalımının arka planına ışık tutması açısından önem arz etmektedir.

Jön Türkler diğer adıyla Genç Osmanlılar, Osmanlı Devleti'nin son döneminde (19. Yüzyıl) ortaya çıkmış olup Osmanlı Devleti'nde Batı tarzı yönetim ve düşüncelerin gelişip yayılması için faaliyette bulunan; Mehmed Bey, Nuri Bey, Reşad Bey, Refik Bey, Ayetullah Bey, Namık Kemâl, Ziya Paşa, Ali Suâvi, Agâh Efendi gibi kimselelerin başını çektiği modernist bir hareketti.

Osmanlı Devleti'nde modern düşüncesinin ilk organize savunucuları konumunda bulunan bu kişilerin inanç ve düşüncelerinde meydana gelen değişikliklere dikkatle bakıldığında bunların kaynağının Batı merkezli modernizm olduğu görülmektedir. Modernizm düşüncesinin genel olarak deizm ve ateizm çerçevesinde geliştiği veya bu düşüncüyü tetiklediği kabul edilmekle birlikte, modernist bilim ve fikir adamalarının hepsi dinsiz olmayıp aralarında Hıristiyanlık ile modern düşüncüyü bir araya getirmeye çalışanlar da bulunuyordu. Ancak bunlar, modern düşüncenin din dışı, hatta zaman zaman din aleyhtarı bir hareket şeklini aldığı gerçeğini ve kanısını değiştirmemiştir.

Batı eksenli modern düşünce; ilâhî esasların yön verdiği dünya görüşünü ve hayat anlayışını değiştirerek, merkezine akıl ve bilimin yerleştirildiği ve dinî değerlerin dışlandığı pozitivist bir sistem olarak şekillenmiştir. Bu itibarla “modern” kelimesi düşünce tarihinde kelime olarak ifade ettiği, “çağdaş ve çağındaki yeniliğe uygun olan” manasından ziyade; insanın ve bilimin vahiy yoluyla bildirilen ebedî ilkelerden ve manevî olandan koparılması manasıyla ele alınmıştır.

İnceleyeceğimiz eser; giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Girişte (s.11-80); Avrupa’da ortaya çıkan ve mevcut şartlarda gelişen Modernizmin Hristiyanlıkla olan ilişkisi ele alındıktan sonra, modernizmin akıl ve pozitif bilim gibi temel dinamiklerinin İslâm açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Daha sonra İslâm dünyasında Modernizmin etkilerini ortaya koymak için Hindistan ve Mısır’da Modernist düşüncenin gelişimine dikkat çekilip, Osmanlı Devleti’nde modernleşme düşüncesinin ortaya çıkışı ve Türk Modernizminin arka planı ele alınıp incelenmiştir.

Birinci Bölümde (s. 81-136); “*Modernizm Temelinde Jön Türk Düşüncesi*” başlığı ile Türk Modernizminin öncüleri olan Jön Türkleri harekete geçiren siyasî muhalefet düşüncesi ve modernizmin etkileri araştırılmış ve Ahmed Rıza’nın (ö. 1930) *pozitivist*, Abdullah Cevdet’in (ö. 1932) *materyalist* ve Ziya Gökalp’ın (ö.1924) *Dinde Türkçülük* görüşleri ele alınarak modernizm düşüncesinin inançlar üzerindeki etkilerine dikkat çekilmiştir.

İkinci Bölümde (s. 137-290); “*İslâm Temelinde Türk Modernizmi*” başlığı altında Jön Türklerin toplumun inançları üzerinde yaptıkları tesirlerin tam olarak ortaya konulması için İslâm’ın temel esaslarından olan din-amel-iman konusu aslî kaynaklar referans alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kısımda, Jön Türk hareketinin itikadî konularda ortaya çıkan yeni arayışlardaki etkisi ele alınmış, modernizmin Batı’da etkin hale gelmesinden sonra ulûhiyyet inancı etrafında ortaya çıkan deist ve ateist düşünce incelenmiştir. Nübüv-

vet konusuna yer verilerek, özellikle vahyin şümûlünü daraltıp, hadislerin fonksiyonunu azaltarak dolaylı yoldan nübüvvet müessesini etkisiz kılma, hatta inkâr ile neticelenebilecek gayretlerin arka planı ve sonuçları konusuna değinilmiştir. Ayrıca sem'ıyyât konularından olmasından dolayı sadece naslarla açıklanabilen "âhîret inancı" konusu özlü bir şekilde verilmiştir.

İkinci bölümün sonunda Türk Modernizminin sonuçları incelenerek modernizm düşüncesinin Türkiye Müslümanlarının itikatları üzerindeki etkilerinin bir bütünlük içerisinde ortaya konulması hususu ele alınmıştır. Bu çerçevede ulûhiyet, peygamberlik ve ahiret inancı gibi İslâm'ın temel itikat esaslarının yanı sıra Türkçe ibadet, ezan ve hutbe, camilere sıraların konulması gibi ibadetler konusunda yapılmaya çalışılan tağyir ve tahrif çalışmalarından örnekler verilmiştir. Ayrıca modernizmin etkisiyle İslâm'ı terakkiye engel görenek, İslâmî ıstılahları tahrif edip İslâm'da reform yapma ve Milli Din oluşturma düşüncelerinden sonra İslâmî esasların tasfiye edildiği seküler bir hayatın ve laik bir devletin oluşumu sürecindeki gelişmeler incelenmiştir. Bu süreçte hükümet politikalarına yön veren modern bir toplum oluşturma çabalarının Müslümanların büyük bir kesiminde inanç, düşünce ve yaşam şeklinde köklü değişiklikler yaptığına işaret edilmiştir.

Sonuç (s. 291-298) kısmında ise çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmış, Jön Türk Hareketinin yol açtığı inanç krizi ve bunun olumsuz etkilerine değinilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Netice itibariyle ifade edilecek olursa çalışma; zengin bir akademik literatür kullanılarak hazırlanmış olması, alanında yapılan ilk çalışmalardan olması, konuların bütüncül ve sistematik bir şekilde ele alınması, yazarının konuya olan hakimiyeti, özgün yorumları ve değerlendirmeleri, kendi alanında daha sonra yapılacak akademik araştırmalara ciddi bir literatür katkısı sunması nedeniyle alana ilgi duyan akademisyenler ve araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı niteliğine sahiptir.